

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

MEDGYESY S. NORBERT

A TÖRTÉNELEMOKTATÁS MŰVÉSZETI MÓDSZEREI
ÉS HATÁSA A MAGYARORSZÁGI, 18. SZÁZADI
KÖZÉP- ÉS ALSÓFOKÚ ISKOLÁKBAN

A habilitációs értekezés tézisei

Budapest

2014

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRE, FORRÁSAI ÉS KÉRDÉSFELTEVÉSEI

Nevelés- és művelődéstörténeti értekezésünkben a 17–18. századi, magyarországi, elsősorban nyugat-dunántúli (Sopron, Dör, Ötvenyisziget [Kunsziget], Vép, Perenye, Bajna, Pannonhalma) és felföldi (Nagyszombat, Nyitra, Eger) katolikus, alsó- és középfokú iskolák történelemoktatását, annak módszereit és eddig ismeretlen forráscsoportjait interdiszciplináris megközelítéssel vizsgáljuk. A színház- és zenetörténet esetünkben a neveléstörténet kiegészítő tudományaként funkcionál. A korabeli iskolarendszer kereteit, formáit, tananyagának gerincét a jezsuita *Ratio Studiorum* (Róma, 1599) határozta meg. Bemutatott témakörünknek három fő intézményi területe és szintje van:

- 1.) A KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSBAN: a történelem oktatása az 1735-ös *Instructio* iskolai színhátékokon keresztül történt. Értekezésünk I. fejezetében több, 18. századi jezsuita és piarista gimnázium történeti témájú iskoladrámájának cselekményét, forrásait, mecénásait, előadási alkalmainak történeti (aktuálpolitikai) összefüggéseit, a jutalmazott és színjátszó diákok származásának földrajzi vonatkozásait vizsgáljuk. Vizsgált forrásunk: az eddig nagyjából ismeretlen, latin, magyar és német nyelvű, 2–4–8–16 oldal terjedelmű, többségében nyomtatott, a színi előadások adatait (az előadás címe, dátuma, helye, cselekménye; a mecénás neve és rangjai; a szereplők neve, anyanyelve, származási helye, zenei vonatkozások, stb.) tartalmazó drámaprogramok (*argumentumok, periochák*);
- 2.) AZ ALSÓFOKÚ NÉPOKTATÁSBAN: Ignaz Felbiger módszertani elemzését (*Methodenbuch*, 1776) és az *I. Ratio Educationist* (1777) megelőző községi vagy kisvárosi iskolák ludi magistereinek képzettsége és életkörülményei az eddig nem vizsgált, 18. századi *canonica visitatiók* és *conscriptiók* alapján; epikus, historikus költeményei. Dolgozatunkban Szent István, Szent László és Szent Erzsébet életéről történeti tényeket megéneklő, anyanyelvű, verses, főként az 1651–1750 közötti időszakból eredeztethető, és azokat a 19. században is éltető, a közép- és alsófokú oktatásban és a litur-

giában alkalmazott epikus-historikus alkotásokat közlünk és elemzünk. Fő forrásunk: kéziratos és nyomtatott énekeskönyvek az 1630–1855 közötti időszakból;

- 3.) A SZÁJHAGYOMÁNYBAN: a sok esetben scholáris műveltséget hordozó, élő, vagy a közelmúltban kihalt szájhagyomány mit őrzött meg a barokk kor szak népoktatásának szemléltető elemeiből, kultúrájából, rekordáló-mendikáló szokásrendjéből? Példaként – saját, 1995 óta tartó rendszeres néprajzi és népzenei gyűjtésünkéből – a vasi Perenye kisközség gregorián eredetű, 16–17. századi szövegeket és dallamokat hordozó népénekeit, valamint népszokásait (betlehemezés, háromkirályozás) állítjuk; forrás: saját történeti népzenei gyűjtés.

TÉZISEK, FORRÁSAIK ÉS ELEMZÉSÜK ISKOLATÍPUSOK SZERINT

1. tézis: A történelemoktatás a 17–18. századi jezsuita és piarista gimnáziumokban történeti témájú színjátékok előadásával zajlott, mely összefüggött az erkölcsi neveléssel és a barokk fő- és köznemesi udvari reprezentációval. A korabeli drámaprogramok (periochák) ennek bizonyítékai.

A 17–18. századi, hazai jezsuita és piarista gimnáziumi színpad tanrendbe illesztett, történeti témájú, latin, magyar és német nyelvű előadásai jelentettek Magyarországon a história oktatását, jogilag az 1735-ben Bécsben kiadott jezsuita *Instructio*ig, gyakorlatban pedig a 18. század végéig, ahogy erről Kilián István, Pintér Márta Zsuzsanna és Varga Imre már értekezett. E színdarabok patrisztikus, középkori és kora újkori elbeszélő történeti források alapján mutattak be egy-egy kiragadott eseménysort. A 3 felvonásos, vagy legalább 12 jelenetet számláló iskoladráma keretében megelevenített, történeti elbeszélő forrásokból átvett valós adatokon fiktív kiegészítésekkel megelevenedő história 1.) egyrészt fejlesztette a színjátékos diákok és a nézők történeti ismereteit; 2.) másrészt valamely aktuálpolitikai esemény (pl. generalis insurrectio 1741-ben, törökellenes háború) során adott – a barokk kori nevelésre jellemző – *exemplumot*, azaz példázatot; 3.) harmadrészt pedig arisztokrata

famíliák, legtöbb esetben az adott iskola mecénásának valós vagy általában fiktív családtörténeti eseményét mutatta be, legtöbbször a támogató születésnapján. Legutóbbiak közül kiemelkedik Esterházy Pál (1635–1713) nádor és családja. A jezsuita és piarista gimnáziumok színi előadásai közvetítették a katolikus történelemszemléletet, benne egyes nemzeti szentek (István és László királyok) tiszteletét. Az iskolai történelemoktatásban a jezsuitákra jellemző *élővé tenni* pedagógiai módszerrel fellépő diákfigurák saját maguk, hús-vér emberként, önmaguknak példát adva jelenítették meg a kereszténységet – különösen a katolikus felekezetet – és hazát védő, *Auxiliator* (segítő), *Defensor* (védelmező) és *Promotor* (előmozdító) hivatást. Mindezek által ragyogóbbá tették az adott gimnáziumhoz földrajzi szempontból kötődő mecénás család fényét, és erősítették magyar rendi-nemesi öntudatot. A barokk udvari reprezentáció e formája a színjátszó diákok történeti, poetikai, zenei és retorikai ismereteit, továbbá előadókészségét egységesen fejlesztette. A gimnáziumok színpadán élővé tett, az ókortól a 17. század végéig lezajlott, egyetemes és magyar történeti események minden színdarab esetében erkölcsi példázatként szolgáltak. Az előadásokhoz illesztett – főként Esterházy Pál nádor 1675-ben a soproni és a nagyszombati jezsuita gimnázium legkiválóbb diákjainak tett, 1773-ig létezett alapítványából finanszírozott – díjazások a tanulók további pályáját segít(h)ették, különösen, ha visszatértek származási helyükre alma materük földrajzi-kulturális körzetében. Munkánk során az iskoladramák közül a történeti témájú darabokat, mint a barokk kori, hazai, középiskolai történelemoktatás szerves tartozékát vizsgáljuk.

A vizsgált forrástípus és tanulságai

A jezsuita *Ratio Studiorum* (1599) nyomán a színdarabok jelentették a középiskolai történelemoktatás keretét. A protestánsok – kevésbé intézményesített formában – a 17. század végétől nagyobb súlyt helyeztek a történelemoktatásra. A katolikusok a bécsi egyetemen hozták létre az első történeti katedrát. A Habsburg Birodalom területén ezt tette általánosabbá a Nagyszombatban, 1735-ben Franz Wagner tollából napvilágot látott *Rudimenta Historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia historica imbuendi, pro gymnasiis Societatis Jesu* című, 6 kis kötetből álló értekezés,

miszerint a bécsi udvar óhajára a jezsuita iskolákban el kellett kezdeni történelmet tanítani. A korabeli, véglegesnek szánt nevelési szabályzatot – a korábbiak nyomán ugyancsak 1735-ben – Franz Molindes jezsuita tartományfőnök írta alá *Instructio privata seu typus cursus annui pro sex humanioribus classibus in usum magistrorum Societatis Iesu editus* címmel, amely megadta a tananyag vázlatos elrendezését is. A piaristáknál is csak 1747-ben vezették be a rendszeres történelemoktatást, amelynek első gyakorlati példáját Kácsor Keresztély (1710–1792) piarista tanár adta 1752-ben.

A történelmi témájú iskolai színdarabok diákok általi előadása a korabeli történelemoktatásnak és a gimnáziumok rendjének szerves és elmaradhatatlan része volt. E *színpadra állított történelmet* az eddig ismeretlen, általunk 2009–2014 között Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeli Tárában, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Kézirattárában, a Piarista Központi Könyvtár állományában, továbbá Győrött, az Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár gyűjteményében fellelt iskoladrámaszínlapok alapján kutattuk és mutatjuk be értekezésünkben.

A színlapok a 17–18. századi, 85%-ban nyomtatott, maradék hányadban pedig kéziratos formában *programma*, *argumentum*, *periocha* név alatt fordulnak elő. Ezek legtöbbször 2, 4, 8, 16, 22 lapból álló, negyedréteg vagy nyolcadréteg nagyságú nyomtatványok. Tartalmazzák az előadás címét, a patrónus/mecénás nevét, továbbá az előadás helyét és idejét, az osztályt szereplőnevekkel (*Personae Agentes*, *Nomina Actorum*, *Unterredende Personen*, *A Játékban fenn forgó Személyek*) és szerepnevekkel együtt, valamint a darab cselekményét (*Argumentum*, *A' Játéknak állapota*, *A' Dolog Léte*, *Példának sommája*, *Sommaja*, *A Dolognak Volta avagy Summája*, *Inhalt / Geschichts-Innhalt*). A színlapok pontosan megadják az adott gimnáziumban – a jezsuita *Ratio Studiorum* (1599) szerint – működött osztályok típusát: principista, parvista (esetleg majorparvista), declinista, coniugista, grammata, syntaxista, poetista, rhetorista. E sokszínű forrástípusban olvashatjuk a szereplők anyanyelvi (*Hungarus*, *Siculus*, *Italicus*, *Saxonus*, *Scalvonicus*, *Austriacus*) és társadalmi (*praenobilis*, *nobilis*, *civis*, *liber baro*) összetételét, néhol származási helyét vármegyék, kiváltságolt kerületek és városok szerint. Azoknál a gimnáziumoknál, ahol elvesztek az anyakönyvek vagy diariumok, csupán ezekből a színlapokból tudunk következtetni az adott intézmény diákságának létszámára, anyanyelvi és társadalmi összetételére.

Az 1670 és 1792 közötti időszakból fennmaradt, általunk már átvizsgált drámaprogramok alapján támogatóként – a már említett Esterházy Pál nádor mellett – világi fő- és középnevesek közül Apponyi Lázár, Apor István, Bánffy György, Beöthy Mihály, Blaskovics Sándor, Erdődy György, Grassalkovich (I.) Antal, Koháry I. és II. István, Löwenburg János Jakab, Majtényi József, Nozdoroviczki István, Pálffy János, Podhraczký György, Serényi Amand és Szapáry Péter nevét kell megemlítenünk. A katolikus klérus tagjai közül Keresztély Ágost és Barkóczy Ferenc esztergomi érsekek, Kollonitz László váradi püspök és Padányi Bíró Márton veszprémi püspök neve olvasható a leggyakrabban.

A periochákról több, később híressé vált személyről tudjuk meg színjátszó diákmúltját: pl. II. Rákóczi Ferenc kamarása, zágoni Mikes Kelemen (1690–1761) a *Connubium Honoris seu Matthias Corvinus e captivo Bohemiae Regis Gener. / Hunyadi Mattas A' Tsehek Királynának Veje* (Kolozsvár, SJ, 1702); orczy báró Orczy Lőrinc (1718–1789) főispán, tábornagy és költő a *Tempestat comessationis Epicureorum* (Pest, SchP, 1730); várkonyi báró Amade László (1703–1764) költő, zeneszerző a *Beliardus Drama* (Nagyszombat, SJ, 1721); valamint Kaprinay István (1714–1785) jezsuita történetíró a *Fabius Maximus cunctator* (Nagyszombat, SJ, 1730) című iskoladráma szereplőjeként lépett színpadra.

Számos adat található a drámaprogramokon a gimnáziumokhoz sok szállal kötődő laikus vallásos társulatokra (*congragatio, confraternitas, sodalitas, Bruderschaft, testvérület*) is, akiknek diáktagjai az egyes színdarabokat bemutatták.

Történeti szempontból kiemelten fontos, hogy a periochák kivétel nélkül feltüntetik az előadott színdarabok forrását: többnyire a *Biblia*, a *Martyrologium Romanum* és a *Commemoratio Romanae Ecclesiae* című alaplunkák és kalendáriumok. Az egyéni szerzők közül leggyakrabban Ovidius, Horatius, Herodotos, Thucydides, Valerius Maximus, Vitus Beringius, a jezsuita Albertus Biedermannus, Antonius Bonfini, Baronius Caesar, a pálos Sethus Calvisius, továbbá Nicolaus Sanderus, Istvánffy Miklós és a kortárs jezsuita Pray György művei jelentették a szellemi muníciót a színdarabíró tanároknak.

A periochákról is kitűnik a barokk iskolai színjátszás színes témarendje: a biblikus tárgyú darabok, Christus-allegoriák és moralitások mellett főként *történeti* játékokról tudunk. Az ókortól a 17. századig sok ország (bibliai országok, Perzsia, Hellas, Macedonia, Róma, Örményország, népvándorlás, Bizánc,

Frank Birodalom, Magyarország) és témakör (ókeresztény és japán jezsuita mártírdramák, trónviszályok, keresztény hősök) színre lép. A *Triumphatrix Fidelitas* (Nyitra, SchP, 1731, Actus I–III.) Szent István királynak 1030 júliusában II. Konrád német-római császár felett a Rába mentén aratott győzelmét mutatta be Bonfini *Rerum Ungaricarum Decades* (1500 körül; első nyomtatott kiadás: 1568) című műve alapján. Ugyancsak az itáliai humanista történétíró ihlette a *Joannes Hunniades* (Nagyszombat, SJ, 1750, Actus I–III.) előadás témáját, a Gyulafehérvár és Nagyszombaton közt 1442. március 22–25. között lezajlott győztes csatát, amelyben Kemény (Kamonyai) Simon magára öltötte a hősiesség példázataként Hunyadi páncélját, és életét adta hadvezére helyett. A *Connubium Honoris seu Matthias Corvinus* (Kolozsvár, SJ, 1702) előadást – szintén Bonfini követve – a 13 éves Mátyás házasságáról láthatta a közönség egy másik menyegző, Bánffy Anna és Székely Ádám egybekelése alkalmából. Grumm Paulin darabja, a *Colossus Triumphalis* (Kecskemét, SchP, 1725) a II. Mehmed szultánt (1451–1481) legyőző Mátyás királyról szól. Az előadás jellegzetessége, hogy mecénása ezen schola alapítója, gróf Koháry (II.) István (1649–1731) országbíró, hadvezér volt, aki személyesen harcolt a törökök kiűzése idején Székesfehérvár, Buda és 1687-ben Eger ostrománál. A *Colossus Triumphalis*, vagyis a törökökkel vitézül harcoló Mátyás király – nem kimondva – az iskolaalapító mecénás, Koháry (II.) István praefigurációja volt a gimnáziumi színpadon. Gróf Erdődy László Ádám (1679–1736) nyitrai püspök, varasdi főispán tiszteletére egyik öséről, Erdődy Tamás (1558–1624) horvát bánról mutatták be a *Felix Bellator ubique, Sive Thomas Erdödius de Monyorókerék Patriae Propugnator, Portaeque Ottomanicae Oppugnator, utrinque acerrimus* című előadást (Nyitra, SchP, 1728, Actus I–III.), amely a tizenötéves háború (1591–1606) idején játszódik. Habsburg I. Rudolf császár-király hadvezérei között számos korabeli arisztokrata családnevet olvashatunk a szereplők között: *Erdödi, Balassius, Zrinyius, Bottyanus, Zichius, Draskovicsius, Kollonics*. A barokk stílusú színdarabok hagyományát követve e dráma is univerzális időben dolgozik, lényegében a szluini (1584), a juvaneci (1586) és a sziszeki (1593) csatát mossa össze, és kiemeli Erdődy Tamás étekkfogómesteri kinevezését, valamint Varasd vármegyei tevékenységét. A nyitrai előadás esetében a történeti adatok ismertetése mellett a legfontosabb az erkölcsi tanulság illusztrálása, a bátorság bemutatása volt a családtag-püspök előtti tiszteletadás alkalmából.

Ugyancsak a családi és az iskolai mecénatura összekapcsolódását tanúsítják az Esterházy Pál nádor alapítványából 1675 és 1773 között színre vitt előadások, amelyek periochái a címoldalukon minden esetben megemlítik a prémiumosztás tényét (*Eszterhazianorum munificentia premijs donaretur*) és néhányszor a kitüntetett diákok névsorát (*Nomina Proemiferorum, Nomina Victorum*) is olvashatjuk az egyes osztályok (pl. *In Rhetorica, In Poësi*) és feladatcsoportok (pl. *Ex Oratione soluta, Ex Oratione Ligata, Ex Carmine Graeco, Ex Præceptis, Ex Canisio*) rendjében. Néhány színlap *Iskolabéli hartzokban gyözedelmeskedő iffiak (in Arena Literaria Victorum)* érdeméről szól, de a verseny lefolyását nem közli. A jutalomosztás idején bemutatott drámák cselekménye nem feltétlenül kötődött az Esterházy család történetéhez. A *Domus Estoraziana* fényét illusztráló gimnáziumi előadásokat a herceg-nádor által Bécsben, 1700-ban kiadatott *Trophæum nobilissimæ ac antiquissimæ domus Estorazianæ in tres diversum partes* című fiktív családtörténet alapján állították színpadra. A *Primus Estoras* (Eger, SJ, 1762, Actus I–III.) drámát Esterházy Károly (1725–1799) egri püspök előtt mutatták be a gimnazisták: az előadás Opostól és Attila hun királytól kezdve mutatja be az Esterházyakat, egészen Paulusnak Géza fejedelem (971–997) korában történt keresztény megtérésig. A *Trophæum Martis Ungarici ad Portas Damiatae erectum sive Emericus Estoras Belli-Dux Ad Portas Damiatae pro Christiani nominis splendore gloriose dimicans ac occumbens* című előadás (Nagyszombat, SJ, 1727, Scena 1–14.) II. András király időszakába (1205–1235) kalauzolta a diákságot: Estorás Imre az észak-afrikai Damiata városánál halt hitéért vértanúhalált a kereszties hadjárat során. Jób Gábor igen népszerűvé vált *Fides in regem patriam seu Georgio de Esztoras ad Nicopolim gloriosa morte sublatus* című drámája (Nagyszombat, SJ, 1727) a nikápolyi csata (1396) Esterházy-hőseinek állít emléket és biztatja a diákokat a törökök elleni harcra a karlócai béke után 28 és a pozsarváci egyezményt követően 9 esztendővel. A családi *Defensor*-hivatást illusztrálja a Pál nádor apjáról bemutatott *Fidelis defensor Patriae, Deo, Imperatori, ac Populis Charissimus Nicolaus Eszterhazius* című előadás (Nyitra, SchP, 1741, Actus I–III.). A darabból a korabeli katolikus történetírás sugárzik: Esterházy Miklós (1582–1645) azért nyeri el a nádori tisztséget és az aranygyapjas rendet, mert felgöngyölytette a törökökkel paktáló, református vallású Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és szövetségese Zrinius összeesküvését Habsburg II. Ferdinánd császár-király ellen, Bethlen 2. hadjárata (1623) idején.

A darab fő forrása a katolikus és udvarhű Petthö Gergely *Rövid Magyar Kronika* (1660 k.) műve. A témaválasztás nem véletlen, hiszen az előadást egy családtag, gróf Esterházy Imre Gábor (1689–1763) nyitrai püspök és főispán beiktatásán adták elő 1741-ben a hűségről és a védelmező hivatásról. Akkor, amikor Mária Terézia koronázása (1741. június 25.) idején, az osztrák örökösödési háború kezdetén megingott a királynő trónja, amit a magyar generalis insurrectio támogatott. A *Præmium Fidei et Amoris In Insigni Heröe Michæele Eszterházi Theatralibus ludis exhibitum* című dráma az egyetlen családtörténeti előadás, amelyet immár a nádor alapítványából láthatott a közönség (Sopron, SJ, 1735). A történet kerlési (cserhalmi) ütközet (1068) idején játszódik: főhőse Szent László király, aki serege főkapitánya, az éppen Byhár (azaz Bihar) várában tartózkodó *Esztorásius* (Esterházy Mihály) segítségével megmenti a kun harcos által elrabolt magyar lányt, aki Marsyla néven később Esterházy Mihály jegyese lesz.

A jutalmazottak listáját is megőrkítő periochák szövegéből levonhatjuk az iskolatörténeti következtetést: Nagyszombatban a Nyugat-Felföld és a mai Palócföld (pl. Eger), tehát a Magyar Királyság északi fele; Sopronban elsősorban a történelmi Sopron és Vas vármegyék falvaiból kerültek ki a díjazottak, de találunk közöttük az Alföld (pl. Kalocsa, Belgrád) településeiről származó növendékeket is. Emellett általános tendencia volt, hogy nemcsak szabad királyi városi (Bécs, Nagyszombat, Pécs, Pozsony, Sopron), hanem mezővárosi, pl. Kapuvár, Kismarton, Kőszeg, Nagymarton, Pápa, Rohonc, Szokolca, Szombathely, Vágújhely; továbbá községi származású diákokat is kitüntettek. A soproni jezsuiták esetében Moson vármegyéből Pátfalva (Podersdorf) és Szentmiklós; Sopron vármegyéből Dénesfa, Fertőendréd (*Endréd*), Fertőrákos (*Rakos*), Fertőszéplak (*Szeplak*), Fraknó, Dör, Izsákfalva, Kishöflány, Kismarton, Kóp háza, Lók, Lövő, *Muzsaj* (mai Röjtökmuzsaj), Nagyhöflány, Nagymarton, Oszlop, Pápóc, Selegd (Stöttera), Sérc (Gschies), Veszvény, Zemenye; Somogyországból Marcali; Vas vármegyéből Bük, Gősfá, Ják, Köcsk, Kőszegszerdahely, Pósfá, Répcekehely (Mannersdorf an der Rabnitz), Vaskeresztes, Vönöck, Veszprém megyéből Palota (a mai Várpalota), Zalából pedig Csesztreg neve olvasható. Sopronban 1735-ben még a távolabbi Vöröskő (Pozsony vm.), Zavátka (Trencsén vm.) és Zsolna települések ifjai is tanultak.

2. tézis: A 18. századi kisiskolák történelemtanításának jó része az iskolamesterek által összeállított és másolt kéziratos énekeskönyvek epikus tételeinek alkalmazásával történt – esettanulmány Szent István, Szent László és Szent Erzsébet 1651–1805 között keletkezett, eddig nem vizsgált historikus énekeivel (tananyag: „énekelt történelem”).

Az iskolamesterek jelentősége és a róluk szóló, eddig nem vizsgált források

Hazánkban az 1560-ban Nagyszombatban, Oláh Miklós esztergomi érsek elnöklete alatt megtartott zsinat határozata szerint minden – városi és falusi – plébániának saját tanítót kellett alkalmaznia, a 18. században a filiák többségének is. A forrásokban *ludi magister*, *schola rector*, *ludi rector*, vagy egyszerűen *magister*, ritkábban *professor*, segédtanító esetében *praeceptor* terminus technicussal illetett, gimnáziumot végzett és ott a történeti drámákon felnövekedett oktató személyek a késő középkori ordo clericorum civil állapotú, elsöprő többségében házas-családos utódai voltak, akik sajátos *literátus* réteget alkottak. A kisiskolák tanítói deákos műveltséget hordozó, alapvető liturgikus, irodalmi és zenei műveltséggel rendelkező csoportot jelentettek az 1560 és 1868 közötti időszak paraszti társadalmában. Ezt a típust kodifikálta az *I. Ratio Educationis* (1777), és élt tovább az 1868-as oktatási törvényig, amely a népisiskolák rendszerét fundálta. Értekezésünk e fejezetében a kisiskolák (*schola vernacula*, *schola trivialis*, *schola nationalis*) működését abból a szempontból vizsgáljuk, hogy a ludi magisterek keze által másolt, több száz oldalas énekeskönyvek milyen képet nyújtottak Szent István és Szent László királyról, Árpád-házi Szent Erzsébetéről? Ezek az epikus-historikus tartalmú, sok versszakos költemények jelentették a történelem- és egyben énekközpontú fő formáját a kisiskolákban. Milyen tartalmat közvetítettek? Mely forrásokból merítettek? A kisiskolák epikus, történeti énekeit, lényegében véve *énekelt történelemóráit* az 1630 (Petri András csíkszentkirályi iskolamester énekeskönyve) és 1855 (*Perenyei kéziratos énekeskönyv*) között falusi iskolamesterek által papírra vetett katolikus (kis)iskolai, népi / félnépi kéziratos kancionálisok; továbbá – sok esetben ezek forrásaként – az 1651 (*Cantus Catholici*, Lócse) és 1805 (a Kájoni *Cantionale* 3. kiadása, Csíksomlyó) között kinyomtatott, hivatalos katolikus egyházi énekgyűjtemények szövegei alapján vizsgáljuk.

A neveléstörténet még alig vizsgálta a 17. század 2. felétől hazánkban is rendszeresen vezetett *canonica visitatió*kat és a 18. század gyakorlatára jellemző, még a vizitációknál is részletesebb *conscriptió*kat. Ezek az egyházmegyénként, azon belül esperesi kerületenként (*districtus*) és plébániánként (*parochia et filia*) elkészített, kéziratos, latin nyelvű, a reformkor óta főként anyanyelven írt, előre meghatározott és sokrétű kérdéssor alapján elkészített jegyzőkönyvek szövegében külön kategóriát képez a *ludi magister*. Sokszínű, igazán interdiszciplináris kutatásra alkalmat adó forráscsoportról van szó, amelyhez hozzá számíthatjuk az egyházmegyei *Schematismus*ok és helybéli anyakönyvek (*matricula*) statisztikai adatait is. A 18–19. századi alsófokú oktatásnak a legrészletesebb forrásával van dolgunk. A *canonica visitatió*kól és a *conscriptió*kól megtudhatjuk az adott község iskolamesterének nevét, életkorát, származási helyét, végzettségét, tudományos, hitbeli és erkölcsi jellemvonásait. Emellett a tanítói lakás állapotáról, részeiről (általában szoba, konyha, kamra, tehénistálló, kert) és a templomföldekhez tartozó birtokainak határáról is tudomást szerezhethetünk. Fontos adatokat kaphatunk az iskolamester–kántortanító által az adott közösségben (*communitas*) végzett liturgikus (orgonás és énekes mise, gyászmise, vesperás, fogadalmi és búcsús-patrocíniumi körmenet) és paraliturgikus (litánia, ostyasütés, halottvirrasztó, betlehemezés, vízkereszti házszentelés és csillagjárás) szokásokról. Értekezésünkben azoknak a ludi magistereknek az életét kutattuk, akiktől terjedelmes, 17. századi énekeket is hordozó kéziratos énekeskönyvek maradtak fenn a 18. századból. Mesterházi Miklós a vasi Vép ludi magistereként szolgált 1731-ben, kéziratos a számos dramatikus jellegű és a protestáns tanokat elmarasztaló éneket tartalmaz. Paksi Márton György a Győr vármegyei Ötvenyésziget (Kunsziget) ludi rectoraként dolgozott, életéről sem a *visitatió*k, sem az anyakönyvek nem árultak el semmit. Csak annyit tudunk róla, hogy 1760–1761-ben e faluban vetette papírra nagy értékű, többszólamú énekek kottáját is tartalmazó, 360 levélből álló, *Typis Scholaris* alapján vezetett énekeskönyvét. Kovács István a saját tollrajzaival díszített, méltán híres *Dóri énekeskönyvet* hagyta örökölni e rábaközi községben az 1763–1774 közötti időszakból. Bajna (Esztergom vm.) község iskolamestere 1764–1773 között a tót származású Herchl Antal (1738–?) volt, aki 1765–1801 között papírra vetett, sokszor dramatikus énekeivel (pl. szlovákból fordított Ádám-játék) ékített kancionális függelékeként verses önéletrajzot is írt. Az öniróniával telt, 132 folio terjedelmű, felező 12-es

versszakokkal írt dokumentum hű tükre a ludi magisterek képzettségének. Az önéletrajzból is kiderül, amit e korszakról a conscriptiók alapján általánosságban elmondhatunk: az iskolamesteri állás elnyerése, szerényebb anyagi körülmények között ugyan, de stabilizálta a literátus életét, hiszen vele szolgálati lakást kapott kisebb földbirtokkal, és az adott község jobbágyai és zsel-lérei is tartoztak neki gabona- és tűzifa szolgáltatással.

Énekelt történelem, mint tananyag

Az iskolamesteri kéziratok történeti témájú költeményeit elsősorban a katolikus felekezet 17. századi három nagy gyűjteménye, a jezsuita közreműködéssel összeállított *Cantus Catholici* (továbbiakban: CC, kiadásai: 1651, 1674, 1675, 1703, 1738); a ferences egyházzenesz-polihisztor Kájoni János szerkesztette *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719, átdolgozva: 1805); valamint a nagyszombati kanonok, Náray György által összeállított *Lyra Coelestis* (Nagyszombat, 1695) énekeskönyvek kiadásai ihlették. Emellett jó néhány olyan költeményt is olvashatunk a 18. századi ludi magisterek kancionálisaiban, amelyek forrása ismeretlen, leginkább a szokásos, az 1630-as évek óta bevált toposzokból építkeznek. E forrásokban a teljesen históriás tartalmú énekek három szent: István és László királyok, továbbá Erzsébet tiszteletére íródtak, ezért őket vizsgáljuk. Ezeket az epikus népénekeket, mint iskolai tananyagot, az eddigi kutatás még nem vizsgálta. Ez idáig az újkori iskolai éneklés fontosságára és népzenei kölcsönhatásaira hívta fel a figyelmet Kodály Zoltán, Domokos Pál Péter, Csomasz Tóth Kálmán, Papp Géza, Dobszay László és Mészáros István.

A Szent István királyról (970 k.–1038. augusztus 15., ünnepe: augusztus 20.) szóló historikus-epikus jellegű, a 17. század elejétől szerzett költemények Szent István Árpád-kori *Nagylegendája*, *Kislegendája* és Hartvik tollából származó *Legendája*, továbbá Bonfini már idézett műve, valamint az esztergomi rítus középkori liturgikus szövegei (pl. a 13. századi *Gaude, Mater Hungaria...*-himnusz, a *Corde voce, mente pura...*-szekvencia) alapján születtek. A *Szent István király, Istennek szolgálója...* (CC) incipitű költemény, az *Irgalmas úr Isten, szerelmes kyráliunk...* kezdetű, 26 versszakos ének (*Pécsi ék.*, 1674; Kájoni), továbbá a *Lyra Coelestis*-gyűjtemény *A szent István, Magyar országnak leg*

első királya... kezdetű éneke versbe szedett életrajznak tekinthetők. Szent István életéből megénekelt fejezetek: ősei (Taksony, Géza, Sarolt), szülei álma Szűz Máriával és Szent István protomártírral, István esztergomi születése, Szent Adalbert tevékenysége, Kupa herceg (a *Képes Krónikában Cupan*, azaz Koppány) legyőzése, István koronázása, térítő püspökök hívása, egyházmegye-, prépostság- és apátság-alapításai (megemlítve: Székesfehérvár, Pannonhalma). Énekelhették a korabeli diákok a jeruzsálemi, római és bizánci zarándokház alapításáról, a Szentkirály kegyességi cselekedeteiről (imádságos életű jámborság, szegények és özvegyek támogatása), a Szűz Máriának történt ország-felajánlásról (1038. augusztus 15.), István sírjánál történt csodákról és az 1083. augusztus 20-i szentté avatásáról. E barokk kori iskolai verses históriákban nincsen jelen a Raimundus magister által az 1260–1270-es években komponált verses Szent István-officium hatása, amely Attilával állítja szembe a kegyes királyt. E verses zsolozsma alapján viszont a pogányság kiírtása, Géza fejedelem szent mivolta és Szent István bölcsességének kiemelése minden kor verseiben felfedezhető. Középkori, liturgikus eredetű az a szemlélet is, amely Isten ajándékának tekinti az Államalapítót. A barokk kori katolikus megújulás során írt énekekben – érthető módon – nagy hangsúlyt kap a római pápától kapott Szent Korona és a Szűz Máriának tett országfelajánlás. Ennek hangsúlyozását a Mária Terézia-féle egyházpolitika (apostoli királyság és a placetum regium felújítása, új egyházmegye-alapítások, a Szent István Rend alapítása, a Szent Jobb hazaszállítása) is indokolta. Az 1730-as évek után papírra vetett iskolai énekek már kevésbé epikus módon, sokkal egyénibb hangon, az ország sanyarú helyzetén keseregve (ellenség gyötri, elvonták a Koronát, nagy az adósság) könyörögnek az Ország-alapítóhoz. Közéjük tartozik a *Péró-énekeskönyv* (1735) óta méltán népszerűvé vált *Holy vagy Magyarok tündöklő Csillága...* kezdetű költemény. Több, nyilván jezsuita hatásra keletkezett terézianus kori ének a protestáns tanok miatt kesereg, mert ők nem tisztelik Szűz Máriát, annak ellenére, hogy az első király neki adta testamentumában az országot, melynek egységét egykor a Mária-tisztelet jelentette. A Szent Jobbról szóló énekek az ereklye hazahozatala (1771) után keletkeztek, történeti jellegűek, a szentjobb apátságot fundáló (1084) Szent Lászlót és Mária Teréziát, valamint Raguzát (mai Dubrovnik) is név szerint említik. A pusztinai (Moldva) *Ó, Szent István, dicsértessél...* kezdetű, közkedveltté vált ének (*Mocsy Elek-ék.*, 1798) néhány strófájának a Szentmihályi Mihály szerkesztette *Egyházi Énekes Könyv* (1797–1798) Szent Jobb-története a forrása.

A halála (Nyitra, 1095. július 29.) és szentté avatása (Várad, 1192. június 27.) óta rendkívüli népszerűségnek örvendő Szent László király (uralk. 1077-től, ünnepe: június 27.) tiszteletére az első, a ludi magsitereknek mintaként szolgált népének – középkori liturgikus előzmények nyomán – az 1670-es években tűntek fel: a *Cantus Catholici* énekeskönyv 1674-es kassai kiadásában, majd Kájoni *Cantionale*jában, 1676-ban. A nyomtatásban napvilágot látott énekszövegeket számos iskolamesteri kéziratos énekeskönyv örökölte tovább az 1840-es évekig. A barokk kori epikus és egyben oktató jellegű énekek szövegében leggyakrabban püspökség- és templomalapításokról (pl. Várad), az ország ellenségeinek (kunok, tatárok és törökök!) legyőzéséről, az elrabolt lány megmentéséről (Kerlés, 1068), Szent László misztikus elragadtatásairól; a fürjek és a bivalycsorda megjelenéséről; a vízfakasztás és az aranypénz kővé válásának csodájáról; a pogányok megtérítéséről, László váradi temetéséről (angyalok vitték saját alapítású, kedvelt városába) és a sírjánál történt rendkívüli eseményekről olvashatunk. A *Jertek, örvendjünk kegyes Istenünkben...* kezdetű, 18. század végi, 22 strófás, szaffikus versben Szlavónia elfoglalásáról (1091), az I. kereszties hadjárat tervéről és a Szent László-herma Váradról Győrbe érkezéséről (1606–1607) is énekelhettek a ludi magisterek növendékei. Kováts István *Dőri* énekeskönyvében a *Gyönyörködhetünk nyilván, Magyar Népek...* kezdetű, szaffikus, Tinódi stílusú, 17 versszakos, páratlan szépségű epikus ének teljes változata olvasható – a *Pécsi énekeskönyv*ben (1674) csak töredékesen. Különlegessége: László szokásos cselekedetei mellett a mogoródi csata (1074) körülményeit is megéneklí a *Képes Krónika* (1358) 120. és 124. fejezete szerint: a Szent Korona égi eredetéről, a váci csodaszarvas-jelenésről és a váci egyház alapításáról regél, amelyben Géza herceg (később: I. Géza, 1074–1077) szerepét is feltünteti. A szegedi Szakolczai István *professor* által 1762. május 6-án megörökített, *Szent László, Isten Szolgája, / Magyarok fényes Lámpása...* kezdetű költemény a Lovagkirály visszatérését várja pusztuló országába, más 18. századi versek pedig a romlottságból kiáltanak a katonaszent felé. Előfordul, hogy a magyar „Háromkirályok” (István, László és Imre) tiszteletére írt népénekzsövegek írói vagy másolói egymástól kölcsönöztek, azonos toposzokat használtak. A Lovagkirály énekeiben a *Szent László-legenda* (12–13. század fordulójá), a *Magyar Anjou-legendárium* (1338–1343), a *Képes Krónika* (1358), az éppen Váradon íródott *Dubnici Krónika* (1476) és a *Thuróczy-krónika* (Augsburg, 1488) leírásai tükröződnek. A középkori elbeszélő

források leírásait a barokk korban a kéziratos énekeskönyvek másolói, esetleg szerzői eddig ismeretlen hagyományozódás útján örökítették tovább. Az epikus-historikus stílus az 1740-es évektől elmaradozott a Szent László-énekekben is. A Szent István-költeményekhez hasonlóan a védelemre szoruló árva ország panaszolkodásai kerültek előtérbe, de protestantizmus-ellenes hang egyáltalán nem található a Lovagkirály tiszteletére írt alkotásokban. Az ellenség hovatarozása is aktualizálódott: kunok és besenyők mellett a tatárok és a törökök ellen is küzd Szent László király.

Az Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231, ünnepe: november 19.) tiszteletére írt barokk költemények sokkal kevésbé historikus jellegűek, mint az országalapító királyokról szóló iskolaversek. A Jézus-jegyves Erzsébetnek a gyermekkori szüzességét, későbbi jóságos asszonyságát, megaláztatásait, özvegységét, a lelki és testileg éhező szegények ellátását, a betegek hősiességét, közben természetesen az ispotály-alapítást és a rózsacsodát emelik ki. Életrajzszerű énekek csupán Szoszna Demeter György pannonhalmi és a névtelen (veszprém)varsányi oskolamester által továbbmáskolt, *Atya Úr Istennek szerelmes Szent Fia...* kezdetű, az 1670-es évektől dokumentált, 15 strófás alkotás tekinthető, amely az említett életrajzi elemek mellett Erzsébet férjét, türingiai Lajos örgrófot is említi. Hasonlóan epikus éneket Náray György adott gimnazista és literátus olvasói kezébe a *Szent Örsébet Aszony életirül...* kezdetű, 16 versszakos énekével. A *Paksi Márton György-* és a *Gasztonyi* (1743) *énekeskönyv* egyik éneke *Isten kedves szolgálóia...* kezdettel Erzsébet anyját, Gertrudis (1185–1213) királynét szentnek titulálja. Gertrudis szent mivoltát az aschaffenburgi kódex liturgikus naptárában fellelhető beírás ihlethette amellet, hogy a meggyilkolt királyné közelében sok szentéletű ember élt. A *Rosák rosája, szüzességnek violaia, Magyar ország virága (flos Ungariae)* jelzőkben a 13. századi magyarországi és cambra-i verses zsolozsma frazeológiája köszön vissza. A bőkezűséget (largitas), a munkálkodást (labor) és az együttérzést (compassio) megtestesítő Szent Erzsébet egyéniségéből adódóan a róla szóló, bármelyik évtizedből ránk maradt énekekben aktuálpolitikai és felekezeti ellentétre való utalás egyáltalán nincsen.

A klerikus állapotú személyek közül a 17. század 2. feléből Szőlősy Benedek SJ, Szegedy Ferenc Lénárd, Kájoni János OFM, Náray György, a 18. század végéről Szentmihályi Mihály, Bozóki Mihály és Andrassy Ráfáel OFM; a 18. századi világi iskolamesterek közül – időrendben – Szoszna Demeter György,

Mesterházi Miklós, Paksi Márton György, Szakolczai István, Kováts István, Herchl Antal, Szabados József, Szabó János és más, eddig ismeretlen iskolamesterek, kántortanítók, és nyomukban a népi előénekesek, búcsúvezető „szentemberek” szerepe ennek következtében felbecsülhetetlen az énekelt történelem fenntartásában is.

3. tézis: A 18. századi közép- és alapfokú iskolakultúra élete a recens néphagyományban. Esettanulmány: a vasi Perenye rekordációs szokásai és 16–18. századi népénekszövegei- és dallamai az 1937-ig egyetlen folyamatos helyi intézmény, a kisiskola segítségével maradtak fenn.

Az ünnepi, recitatív alapú, középkori eredetű köszöntő éneklés, rekordálás, az adománygyűjtéssel egybekötött mendikálás; valamint az interkonfesszionális, 17–18. századi iskoladrámákból eredeztethető advent-karácsonyi betlehemezés, vízkereszt (január 6.) csillagjárás, balázs- (február 3.) és gergelyjárás (március 12.) országszerte szerves része volt a kisiskolák oktatási rendjének. E szokások folklorizálódott formában, valójában korabeli dallamgerinc mentén énekelt népi variánsokban tovább élnek napjainkig. A katolikus vallású, mindig magyar anyanyelvű, vasi, kőszeghegyaljai, egykor a rohonci Batthyány-uradalomhoz tartozó Perenye községben (temploma Szent Ágota [†251] szűz és vértanú tiszteletére 1761–1768 között épült) az 1995. július 8-a tartó rendszeres helyi népének-, népszokás- és népdalgyűjtésem során kiderült, hogy a községben élő egyházi népének-dallamok közül mintegy 100 dallam eredete az 1800 előtti időszakra vezethető vissza. Mi az oka, hogy a reneszánsz és barokk kori hazai és közép-európai, magyar, német és szlovák nyelvű énekeskönyvekben megörökített dallamok évszázadok múlva is hangzanak helyi dallamváltozatokban, parlando-rubato előadásmódban? Ennek több magyarázata van: 1.) egyrészt Perenye esetében átmenő forgalomtól mentes, zsákfaluról van szó; 2.) másrészt e község a 14. századtól egészen 1937-ig a szomszédos Gencs község Szent Jakab plébániájának filiája volt, ennek köszönhetően spirituális lét-szükségletként sokkal jobban éltette *paraliturgikus* hagyományait, benne dallamait és iskolai szokásait, mint az egyházkormányzati szempontból központi fekvésű települések: a püspökségek és a nagyobb plébániák. Ezeket a pap nélküli, *népi* szertartásokat a *licenciátusok* (az 1697-es Kazó-vizitációban olvas-

hatunk Perenyében Nimet István licenciátusról) és a 18. század elejétől működött helybeli *iskola mesterei* vezették. Perenyében – sok más 18. századi leányegyházban – egyetlen intézmény létezett, amely folyamatosan működött: ez a helyi kisiskola volt, ahol a ludi magisterek oktatták alapismeretekre a helybeli ifjakat és másolták tovább énekeskönyveiket. A conscriptiók, canonica visitatiók, a schematismusok és az iskolaszéki iratok szerint Perenye tanítói voltak: Jobbágy Pál (1731), Mészáros Miklós (1748), Sebestyén Pál (1756), Resetarics Ferenc (1761–1780), Horváth Mihály (1815), Garáth József (1830-as évek vége–1887), Fehér Sándor (1887–1916), Fehérné Mészáros Krisztina (1898–1936), Csupor Béla (1916–1923), Heisz Alajos (1923–1948), Steiner Apollónia segédtanító (1936–1948), Jenkei Erzsébet (1946–1948). A canonica visitációkban feljegyzett liturgikus és paraliturgikus szokások – e faluban vecsernye, vízkereszti csillagjárás és házáldás, adventi és böjti ájtatosságok az 1800–1806 közt épült Nepomuki Szent János-kápolnában, halottvirrasztó, stb. – közben örökítették tovább messzi évszázadok melódiáit. Ezt segítették a licenciátusok, iskolamesterek és az előénekesek által használt, országos kiadású és ezen a vidéken elterjedt, 19. századi és 20. század eleji nyomtatott énekeskönyvek (pl. Tárkányi–Zsasskovszky-énektár, Eger, 1855, 1874²; Szemenyei–Kaposy-énektár, Eger, 1887–1890; *Égi Lant*, Nagyvárad, 1898; *Orgonahangok*, Bp., 1903-tól) azokkal a dallamjelzéseikkel, amelyek kora újkori melódiákra utalnak. Az 520 oldalt számláló, már nem iskolai keretek között, hanem előénekestől előénekesig nemzedékeken át örökített *Perenyei kéziratos énekeskönyv* (1855–), továbbá Szekszér Istvánné Németh Katalin *Énekes könyve* (1978–1979) ugyancsak ezeket a dallamokat saját variánsban élte tovább nótajelzéseiben, különböző szövegeket énekeltetve rájuk.

Vizsgált *communitasunkból* nem maradt fenn iskolai vagy más alkalmi énekhagyományt dokumentáló forrás az 1855 előtti időből. Az iskolakultúra és a néphagyomány konkrét kapcsolatának feltérképezéséhez a Perenyéhez közeli, ugyanahhoz a történeti és néprajzi régióhoz tartozó Vép iskolamestere, Mesterházi Miklós által 1731-ben papírra vetett énekeskönyvét vettük górcső alá. Ezen iskolai kéziratban a következő, szövegében és dallamában a 16–17. századból származó énekeket ismeri ma is a perenyei néphagyomány: *Ez világot Adam hogy el veszté...* (8 vsz.), *Oh, finyessiges szép Háinál...* (10 vsz.), *Csorda pasztorok, midőn Betlehemben...* (15 vsz.), *Harom Kirallok nápiát...* (4 vsz.), *Álla az keserves Anya...* (17 vsz.), *En nemzetem, sido nópem, teellened*

mit vétettem... (13 vsz.), *Bűnös lilek, sirasd kérlek, Uradnak nagy kinnyát...* (19 vsz.), *Atyánok bölcsessége, bizony Istensege...* (8 vsz.), *Fől tamodt Christus ez napon...* (20 vsz.), *Menynek kiralné Aszszonya, orúl Szép Szűz, Alleluja...* (2 vsz.), *Oratio Jeremiae prophetae – Jeremiás Profétanak Imadsága: Megemlikezzél, Uram Isten arrul...* Mesterházi ludi magister Jeremiás siralmaiból más részt nem másolt át, csak e nagyszombatit, amely szintén egyezik a 20. századi, iskolamester által irányított perenyei hagyománnyal. A *Vépi énekeskönyvben Dűcsősség es Dicsiret tenéked...* (4 vsz.) incipittel olvasható virágvasárnapi himnuszt Perenyében latinul, *Gloria laus...* kezdősorral, kéttűbás recitatív dallamon alkalmazták. A latin nyelvű népvesperás ugyancsak a közép-korra visszanyúló scholáris kultúra bizonyítéka, Perenyében sajátos népi zoltártónusokkal énekelve. A 4 szereplős (angyal és 3 pásztor), recitatív és ütempáros tételekkel ékített helyi népi betlehemes játék a vasi *battaliázás* vagy *hoppistázás* típusába tartozik. A csillagjárás során a *Háromkirályok napját...* költeményt a *Cantus Catholici* (Kassa, 1674) szövegével, a *Dum virgo vagientem...* korabeli dallamváltozatával éneklük a *puer* korú gyermekek és serdülő ifjak. Az *Oh, keserves jajszó, mindnyájan meghalunk...* kezdetű perenyei virasztó ének szövege elsőként a Kájoni *Cantionale* (1676) lapjain olvasható, *Be keserves jajszó...* kezdősorral 18. század végi protestáns kollégiumi melodiariumokban (pl. *Zemlényi kézirat*, 1775; *Kovács József kézírata*; *Első Novák melodiarium*, Sárospatak, 1791; *Szkhárosi–Jordánházi melodiarium*; *Halotti énekek*, 1813) is nyomára bukkanhatunk.

A közösségi népi emlékezet tanújaként Bejczy Józsefné Hittaller Anna (*Perenye, 1928) előénekes asszony tehetsége, rátermettsége és páratlan memóriája mindmáig énekelt formában, perenyei változatban őrzi ezeket a kincseket.

KITEKINTÉS

Mészáros Istvánnak a népoktatással kapcsolatos alapvető és hiánypótló kutatásai, monográfiái és tanulmányai elsősorban a nevelési intézményekkel és az oktatási rendszerrel kapcsolatos rendeletekre, tankönyvekre koncentrálnak.

A jövőendő kutatási feladata között tartjuk számon az értekezés lapjain részletesen bemutatott, 1680 és 1790 között készült *canonica visitatiók* és *conscriptiók* iskolatörténeti fejezeteinek adattárba rendezését és elemzését, kiegészítve a *schematismusok* és más levéltári források adataival. Gróf Zichy Ferenc győri püspök (1743–1783) különösen ügyelt e felmérések rendszeres és pontos elvégzésére, amelyből – az 1777 előtti győri egyházmegyét tekintve – teljes képet kaphatunk a mai Győr-Moson-Sopron és Vas megye iskola- és neveléstörténetéről. E munka elvégzése jelentős művelődés-, társadalom- és helytörténeti adalékokkal is szolgál az egyes településekre vonatkozóan. A katolikus kisiskolákhoz köthető 18. századi *kéziratos énekeskönyvek* erről a területről maradtak fenn a legnagyobb számban. Az értekezésünkben bemutatott források és feldolgozási módszer alkalmazása során összevethető lesz háromféle história: 1.) a közép- és kisiskolák históriája, 2.) az ott oktató iskolamesterek életének és körülményeinek története és 3.) a kisiskolák ránk maradt tananyaga, az énekelt históriák szépsége. Ennek recens továbbélését pedig a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének Népzenei Archívumában (Budapest), valamint Lajtha László (1892–1963), Tóth Margit (1920–2009) és Erdélyi Zsuzsanna 1951-ben kezdődött dunántúli gyűjtéseinek hangzó és már lejegyzett anyagában tanulmányozhatjuk.

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI VÁLASZTOTT TÉMÁJÁBAN AZ ELMÚLT ÖT ÉVBEN

1. *Egyházzenei áhítat Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére a csíksomlyói kegytemplomban.* In: *Árpád-házi Szent Erzsébet: Magyar-német kultúrkapcsolatok Kelet-Közép-Európában.* Szerk. GÁBOR Csilla–KNECHT Tamás–TAR Gabriella–Nóra, Verbum Kiadó, Kolozsvár, 2009. 262–278.
2. *Perenye vallási élete, szakrális és zenei néphagyománya.* In: *Ecclesia Agathae. A 250 esztendő perenye templom tanulmánykötete és népének-hanglemezei.* Szerk. MEDGYESY S. Norbert, Magyar Napló, Bp., 2011. 257–438.
3. *Gregorián eredetű, recitatív stílusú népénekek Perenye hagyományában.* In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 8. Konferencia Balatonfüreden 2009. október 1–3.* Szerk. PILIPKÓ Erzsébet. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2013. 422–445.
4. *Két, 18. századi iskoladráma, amely egy-egy Kilianushoz kötődik.* In: *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére.* Szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna. Bp.,–Nagyvárad, 2013. 262–269.
5. *„Magyar Ország fondálója...” XVII–XVIII. századi históriás és könyörgő népénekek Szent István király tiszteletére.* In: *István, a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálnak 975. évfordulóján.* Szerk. KERNY Terézia–SMOHAY András. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár, 2013. 114–143, 508. (Magyar királyok és Székesfehérvár IV; A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai, 9.)
6. *Ismeretlen színi előadás Csíksomlyón az utolsó ítéletről – a Mundus redargutus-dráma periochája és magyar nyelvű szakaszai (1742).* A Csíki Székely Múzeum Évkönyve VIII. 2012. Főszerkesztő: KELEMEN Imola. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2012. 217–234.

7. *Fidelis defensor, Patriae, Deo, Imperatori ac Populis – Iskoladráma Pázmány kortársáról, Esterházy Miklós nádorról.* In: *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére.* Szerk. AJKAY Alinka–BAJÁKI Rita. Mondat Kft, Vác, 2013. 323–330.
8. *Usporedba dijalogiziranog kajkavskog Marijina plača (1626.) i misterijskih igara nastalih u Csíksomlyu u XVIII. stoljeću.* Kronika. Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, XV (2013), 30. szám [Novi tečaj, godina XV, broj 30, Zagreb, 2013.], 59–79.
9. *Népénekdallamok Perenye hagyományában Batthyány I. Ádám korából.* In: *Batthyány I. Ádám és köre.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2013. 267–290.
10. *„Colossus Triumphalis”: törökverő Hunyadiak két, XVIII. századi gimnázium oktatási rendjében.* In: *Az oszmán-magyar kényszerű együttélés és hozadéka.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2013. 163–171.

